

تأثیر شرایط محیطی ساختمانهای بلند

بر کودکان و نوجوانان

محمدرضا بمانیان

استادیار گروه معماری، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس

چکیده

انسان محیط خود را دگرگون می‌سازد و به طور متقابل نیز محیط فیزیکی در نگرش روانی و ذهنی او تأثیر می‌گذارد. بدون شک حضور در محیطی خوشایند یا هیجان‌انگیز، چه طبیعی و چه ساخته انسان، تقویت روحیه را موجب می‌شود؛ به همین ترتیب ممکن است محیطی ناخوشایند افسردگی را به ارمغان آورد. برای درک تأثیر شرایط محیطی بناهای بلند بر کودکان و نوجوانان به اختلالات رفتاری این گروه می‌توان اشاره کرد: در بناهای بلند مترکم، جمعیت زیادی سکونت دارد به گونه‌ای که از نظر سازگاری با شرایط محیط زندگی‌شان با مشکلات عدیده‌ای مواجهند.

ساختمانهای بلند به طور معمول دارای مشکلاتی از جمله عدم امکان نظارت کامل والدین بر فضای بازی کودکان و نوجوانان، عدم دسترسی آسان به این فضا و... می‌باشند. علاوه بر آن، این گونه بناها به اقتضای سن و سال و تحرک فوق العاده‌ای که کودکان و نوجوانان از آن برخوردارند شرایط مناسبی برای آنها فراهم نمی‌کنند که همین امر نیز به نوبه خود مشکلاتی را برای این گروه سنی به وجود می‌آورد. بنابراین با توجه به جنبه‌های مختلف این موضوع مانند مسائل روانشناسی محیطی و اجتماعی و... نکات مثبت بناهای بلند از جمله ایجاد فضای امن و مناسب بازی و تفریح کودکان و نوجوانان، این گونه بناها می‌توانند در ایجاد شرایط محیطی مناسب نقش مؤثر ایفا کنند.

در مقاله حاضر ضمن تشریح موارد مطرح شده به بررسی‌های انجام شده در این زمینه پرداخته شده است. در نهایت نیز اصولی در زمینه ایجاد شرایط محیطی مناسب برای کودکان و نوجوانان در ساختمانهای بلند ارائه خواهد شد.

کلید واژگان: بناهای بلند، شرایط محیطی، کودکان، نوجوانان.

۱- مقدمه

در شرایط زمانی حاضر که با پیشرفت فناوری تأثیر انسان بر محیط شدت یافته و از سرعت قابل ملاحظه‌ای برخوردار است؛ این حالت تسریع دگرگونی محیط، کودکان و نوجوانان را از نظر تربیتی، روانی با مشکلات بسیاری مواجه ساخته است. [۱، ص ۷].

برای درک تأثیر شرایط محیطی بر کودکان و نوجوانان می‌توان به اختلالات رفتاری گروهی اشاره کرد که در شهرهای پر جمعیت سکونت دارند و از نظر سازگاری با شرایط محیط خصوصاً محیط انسان ساز با مشکلات عدیده‌ای مواجهند یکی از ابعاد این محیط، جنبه‌های فیزیکی و معماری آن است که در این زمینه سکونت در بناهای بلند و نامناسب در شهرهای بزرگ، اختلالات رفتاری افراد خصوصاً کودکان و نوجوانان را در پی دارد.

در مقاله حاضر ضمن بیان تعریفی از بنای بلند به مشکلات موجود در زمینه بروز اختلالات رفتاری در ارتباط با کودکان و

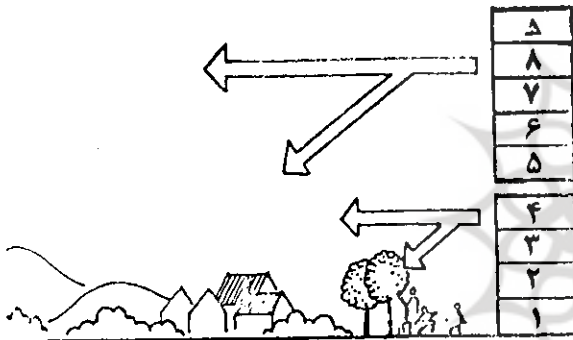
نوجوانان در بناهای بلند اشاره می‌شود. سپس قسمتی از نتایج بررسی انجام شده - که بر اساس جوایهای ساکنان با استفاده از روش مصاحبه با ثبت بر روی پرسشنامه صورت پذیرفته شده است - بر روی نمونه‌ای از ساختمانهای بلند مرتبه، آپارتمانهای متعارف و واحدهای ویلایی در زمینه مسائل پرورشی کودکان و نوجوانان ارائه می‌شود. در نهایت نیز ضمن نتیجه‌گیری، به منظور ایجاد شرایط محیطی مناسب برای کودکان و نوجوانان در بناهای بلند مرتبه پیشنهادهایی ارائه خواهد شد.

۲- بنای بلند و کودکان و نوجوانان

هر چند بلند بودن بنا موضوعی نسبی، قابل تغییر در شرایط زمانی و مکانی، وابسته به شرایط از جمله شرایط اجتماعی و تصورات فرد از محیط و تا حد زیادی با توجه به عرف محل قابل تعریف می‌باشد اما در مورد ساختمانهای بلند مرتبه از دیدگاههای مختلف

۳- مشکلات موجود

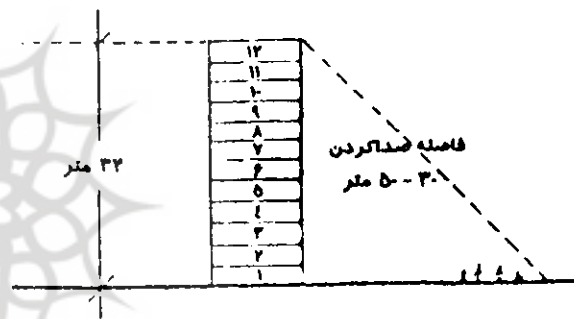
از مهمترین مشکلات بناهای بلند مسائل مربوط به پرورش فرزندان برای والدین عدم تشخیص ساکنان و آشنایان از غریبه‌ها، انزوای اجتماعی، تنهایی و از خود بیگانگی، حریم اندک، کاهش رفتار دوستانه و یاری‌رسانی، تنش و تعارض میان اعضای خانواده‌هاست [۳، ص ۶۳۰]. در رابطه با کودکان و لزوم نظارتی که والدین بر فعالیت آنها باید داشته باشند معمولاً ساکنین سه طبقه اول به راحتی می‌توانند از پنجره کودکان را هنگام بازی در محوطه بیرونی تحت نظر داشته باشند و به همین جهت از محل سکونت رضایت بیشتری دارند حال آنکه والدین ساکن در طبقات بالاتر به علت دوری دید و دسترسی به کودکان هنگام بازی در خارج ساختمان احساس عدم رضایت و نگرانی بیشتری از موقعیت محل سکونت خود دارند [۴، ص ۵۴] (شکل ۲).

شکل ۲ ارتفاع تا چهار طبقه برای سهولت دسترسی به کودکان هنگام بازی در خارج از ساختمان مناسب می‌باشد [۲]

معمولاً تعاریف متعددی ارائه می‌شود. به عنوان مثال ساختمانی بلند محسوب می‌شود که ارتفاع آن امکان نظارت بر فعالیتهای کودکان و نوجوانان در فضای باز و حتی صدا کردن آنها را به راحتی امکان پذیر ننماید. معمولاً در طبقات اولیه ساختمان امکان ارتباط و نظارت با کودک و نوجوان به راحتی امکان پذیر است؛ بدیهی است با بالا رفتن تعداد طبقات، این امر مشکلتر می‌شود به گونه‌ای که در ارتفاع بیش از ۳۰ متر (تقریباً معادل با ۱۰ طبقه) مشکل صدا کردن و نظارت قطعی خواهد بود. بنابراین می‌توان بناهای بیش از ۱۰ طبقه را جزو بناهای بلند محسوب کرد [۱].

بناهای بلند، استفاده کنندگان مختلف و متعددی دارند؛ اما همان گونه که در تحقیقات علمی در مورد مسائل انسانی این گونه بناها بیان شده است از جمله مهم‌ترین استفاده کنندگان خاص این بناها در بین گروه‌های سنی مختلف، کودکان و نوجوانان با ویژگیهای شخصیتی خاص می‌باشند.

شکل ۱ حد ارتفاع از نظر دید، صدا کردن راحت کودکان و نوجوانان [۲]

کودکان و نوجوانان به اقتضای سن و سال و تحرک فوق‌العاده‌شان، نیاز به ارتباطات با همسالان برای بازی و ... در میانشان کاملاً مشهود است؛ از طرفی نیز محیط بازی کودکان و نوجوانان باید به آنها احساس استقلال و تعلق خاطر دهد تا کودک و نوجوان از یک سو بتواند به صورت راحت و آزادانه با پیرامونش ارتباط برقرار نماید از سوی دیگر با استفاده از فضایی امن در جوار محل سکونت خود، امکان برقراری ارتباط فعال با همسالان و حتی بزرگسالان را داشته باشد. اگر فضای امن از دیدگاه کودکان و نوجوانان موجود نباشد، این استفاده کنندگان با هجوم آوردن به فضاهای مشترک حد فاصل واحدها، سلب آسایش افراد، بروز اختلافات شدید میان ساکنان، بروز نزاع ساکنان بر سر اطفال را موجب خواهند شد. در این راستا بروز مشکلات و اختلافات رفتاری در بین کودکان و نوجوانان نیز ارمغان افزوده دیگری نیز خواهد بود.

در برخی از مطالعات نیز «مسأله ناتوانی نظارت والدین بر کودکان بناهای بلند بیش از بیست طبقه امر بدیهی قلمداد گردیده است» [۵، ص ۵۸۶].

از مسائل مهم ایجاد شده به وسیله ارتفاع بنا برای کودکان، نگرانی از ارتباط کودکان در طبقات بالاتر با محیط باز می‌باشد. طبقات فوقانی ممکن است به علت عدم برخورداری از این محیط مسائل روانی و مشکلات خاص را برای کودکان ساکن این طبقات همراه داشته باشد. در مطالعاتی که در شیکاگو در زمینه احساس تعلق کودکان به بناهای بلند صورت گرفته است. هر چند ۵۳٪ از مصاحبه شوندگان احساس خصوصی بودن و تعلق نسبت به این بناها را مطرح می‌نمایند، ۴۷٪ هیچگونه احساس تعلق از خود نسبت به اینگونه بناها ابراز نمی‌دارند [۶، ص ۵۳].

ساختمانهای بلند علاوه بر عدم امکان نظارت کامل والدین بر فضای بازی کودکان و نوجوانان از داخل واحدها و طبقات به طور

۴- بررسی انجام شده

از مسائل مطرح در تربیت صحیح کودکان و نوجوانان حایز اهمیتی بسزا در جلوگیری از بروز اختلالات رفتاری آنها امکان بهره‌گیری از فضای مناسب بازی، تفریح و نحوه رفتار دوستان و همبازیهای آنهاست این امور تأثیر مهمی در شکل‌گیری شخصیت و تربیت کودک و نوجوان ایفا می‌کنند.

در بدو امر به نظر می‌رسد در ساختمانهای بلند به علت ممکن نبودن بازی بچه‌ها در داخل آپارتمانها، خانواده‌ها با مشکل مواجه باشند؛ این در حالی است که در صورت وجود فضای بازی آنها مجبورند به دور از چشم والدین خود به بازی بپردازند. بدین صورت نظارت و کنترل لازم روی فرزندان از بین رفته و ایجاد چنین شرایطی با توجه به وجود افراد مختلف و برخورداری از فرهنگ‌های متفاوت و امکان برخورد بین کودکان و نوجوانان با قشرهای نامطلوب مشکل است؛ این مشکل در سایر ساختمانها وجود ندارد. بدین منظور و در این زمینه مطالعات میدانی با استفاده از تکنیک مصاحبه با سکنه ساختمانی و همچنین مشاهده عینی و روش تهیه و تکمیل پرسش‌نامه روی تعدادی از ساختمانهای بلند، آپارتمانهای معمولی و بناهای تک واحدی ویلایی در شهر تهران صورت پذیرفت. در این مطالعات برای لحاظ کردن گونه‌های مختلف ساخت و ساز، علاوه بر ساختمانهای بلند مجتمع‌های آپارتمانی معمولی (حدود ۵-۴ طبقه) و واحدهای ویلایی نیز مورد بررسی قرار گرفتند. لازم به ذکر است مطالعات میدانی انجام شده در بین گونه‌های مختلف ساختمانی به صورت مقایسه‌ای انجام شده است. قسمتی از نتایج بررسی انجام شده به شرح ذیل بیان می‌شود:

تعداد متوسط خانوار در آپارتمانهای بلند و متعارف بررسی شده در حدود ۳/۵ نفر و در ساختمانهای تک واحدی مورد بررسی ۴/۶

طبیعی مشکلاتی از جمله عدم دسترسی آسان به فضای بازی، ترس از محبوس شدن، فضاهای دور از دید و ... را همراه دارد شایان ذکر اینکه این موارد نیز سهم مؤثری در ایجاد اختلالات رفتاری کودکان و نوجوانان ایفا می‌نمایند. از طرفی به اقتضای سن و سال و تحرک فوق‌العاده این قشر در صورت فراهم نشدن شرایط و محیط مناسب برای استفاده کودکان و نوجوانان بروز مشکلاتی از این قبیل برای آنان پدید قطعی خواهد بود.

- اضطراب و نگرانی بر اثر شرایط محیطی
- رکود رشد جسمانی و ترس بر اثر عدم خودداری از محیط آزاد و زندگی در فضاهای تنگ و محدود
- انزوای اجتماعی
- کاهش رفتار دوستانه
- از خود بیگانگی
- تنش و تعارض با توجه به برخورد و سر و صدای ناشی از فعالیت و تحرک آنها.

به‌عنوان مثال می‌توان به نمونه‌ای از خطرات ناشی از بی‌توجهی به مسائل مذکور در رابطه با مجتمع مسکونی بلند مرتبه پروینت ایگو در شهر سنت لوئیس آمریکا اشاره کرد. این مجتمع از ۳۳ بلوک طبقه و ۳۰۰۰ آپارتمان تشکیل شده بود و از پروژه‌های معروفی بود که طرح معماری آن جوایزی را نیز از آن خود نمود. (۱۹۵۴-۱۹۵۵ میلادی)؛ اما پس از گذشت چند سال از اسکان مردم در این مجموعه، به علت بروز مسائل و مشکلات اجتماعی از جمله خانواده‌های پرآلود، بی‌سرپرست، وجود پلکانهای متعددی که نظارت والدین به اعمال و بازی کودکان را مانع می‌شد و ... سرانجام در سال ۱۹۷۲ هیچ راه‌حلی جز منفجر نمودن کل مجموعه با دینامیت پیدا نشد (شکل ۳) «علت این امر عدم انطباق ساکنان بناها با زندگی در این گونه ساختمانهای بلندمرتبه بود» [۷، ص ۲۳۹].

شکل ۳ ساختمانهای بلند مجتمع پروینت ایگو در حال بهره‌برداری در حال انفجار با دینامیت ۱۹۷۲ میلادی [۶].

داشتن فرزند زیاد خود را عامل اصلی سکونت خود را این گونه واحدها عنوان کردند؛ هر چند معترف بودند واحدهایی این چنین از مشکلاتی مانند امنیت نگهداری برخوردارند؛ اما معتقد بودند که در ساختمانهای آپارتمانی ناهمگون بودن قشرهای مختلف اجتماعی ساکن، مشکل تربیت صحیح کودکان و نوجوانان را به همراه دارد؛ عمده مخالفت خود را نیز با سکونت در ساختمانهای بلند وجود خانواده‌های دارای فرزند زیاد در بعضی از این بناها دانستند، هر چند آنها از سابقه سکونت در بلند مرتبه‌ها برخوردار نبودند، از بررسی انجام شده که گوشه‌ای از نتایج آن در مقاله حاضر بیان شد می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد.

در صورتی که ساختمانهای بلند از طراحی محیطی مناسب برخوردار باشند و اقلشار اجتماعی هماهنگ و متجانس، از نظر تعداد خانوار کم و ... در این گونه بناها سکونت گزینند و... علاوه بر ایجاد شرایط محیطی مطلوب در بلند مرتبه‌ها، فضای مناسبی نیز برای تربیت کودکان و نوجوانان فراهم می‌شود.

۵- نتیجه‌گیری

در صورتی که به اقتضای سن و سال و تحرک فوق‌العاده، کودکان و نوجوانان شرایط مناسب سکونت برای این استفاده کنندگان در بناهای بلند ایجاد نشود، بروز مشکلاتی از قبیل ناهنجاریهای رفتاری برای کودک و نوجوان قطعی خواهد بود. این امر به صورت افت تحصیلی، رفتارهای تهاجمی، عصبی، پرخاشگرانه و ... بروز رفتارهای ضد اجتماعی و حتی بزهکاری ظاهر می‌شود. برای جلوگیری از ایجاد چنین مسائلی (در حد مقاله حاضر)، پیشنهادهایی به شرح زیر در زمینه ایجاد شرایط محیطی مناسب بلند مرتبه‌ها ارائه می‌شود. امید است با رعایت این موارد - که در حقیقت اصولی اولیه می‌باشند - ضمن موفقیت در کنترل بروز اختلالات در رفتار کودکان و نوجوانان ساکن در بلندمرتبه‌ها، در خلق فضای مطلوب و ایجاد شرایط محیطی مناسب برای پرورش این گروه نیز موقعیتهایی حاصل شود.

- ۱- سکونت در بلند مرتبه‌ها برای خانوارهای کم جمعیت مناسب‌تر است و خانواده‌های پر اولاد یا بی‌سرپرست با اسکان خود در ساختمان بلند مشکلات و معضلات اجتماعی پدید می‌آورند؛
- ۲- به دلیل وجود مشکل همجواری فرهنگی متفاوت ساکنان محدود نمودن تعداد طبقات و واحدهای مسکونی بلند مرتبه‌ها کمک زیادی به رفع این مشکل می‌نماید؛
- ۳- از احداث ساختمانهای بلند با تراکم زیاد خودداری شود و تراکم جمعیتی بلند مرتبه‌ها در فضاهای مشترک و خصوصی واحدها

نفر می‌باشد این امر نشان دهنده این مطلب است که بررسی انجام شده بر روی خانواده‌های با فرزند کمتر ساکن در آپارتمان انجام شده است ساکنان واحدهای مورد مطالعه از نظر درآمد از سطح یکسانی برخوردار بودند و در بین آنها مشکلاتی از قبیل ازدحام و ... مشاهده نشد.

اما از نظر مسائل پرورشی کودکان و نوجوانان در مورد فضای امن بازی و کنترل و نظارت لازم به وسیله والدین ۶۹٪ از ساکنان ساختمان بلند مطلوب بودن امر را تأیید کردند. ۲۳٪ این میزان را متوسط و ۸٪ فضاهای بازی و ... را نامناسب تشخیص داده‌اند. موافقان ساکن در بلند مرتبه مورد مطالعه وجود امنیت، مشخص بودن محدوده و قلمروها، وجود فضاهای بازی کافی و مناسب و ... را مهمترین دلیل مطلوب بودن ساختمان بلند از نظر پرورش کودکان و نوجوانان و جلوگیری از بروز اختلالات رفتاری در این قشر مطرح کردند. تمام افراد ساکن در بلند مرتبه مورد مطالعه بر اثر تمایل شخصی سکونت در بنای مذکور را انتخاب کرده بودند زیرا معتقد بودند تجانس و هماهنگی موجود بین همسایه از نظر مسائل اجتماعی فرهنگی نقش مهمی را در ایجاد محیط اجتماعی مناسب در بنای بلند ایفا کرده است. شایان ذکر است شغل همسر در ۸۷٪ از خانواده‌های ساکن در بلند مرتبه مورد مطالعه خانه‌دار بود، از طرفی فضای سبز کافی و مناسب در جوار فضای بازی کودکان نیز و امکان استفاده والدین از فضای سبز نیز وجود داشت. بنابراین موارد مذکور تا حد زیادی باعث تسهیل در مسأله کنترل و نظارت بر کودکان و نوجوانان شده بود.

در آپارتمانهای متعارف مورد بررسی، فقط ۱۷٪ از افراد وضعیت پرورشی کودکان و نوجوانان ساکن در آپارتمان را مطلوب تشخیص دادند ۱۴٪ میزان مطلوب بودن را متوسط و ۶۹٪ باقیمانده این مورد را نامناسب تشخیص دادند عمده دلیل مخالفان نبود فضای بازی در محل سکونت عنوان شد که این امر استفاده کودکان و نوجوانان از فضای کوچه‌ها برای بازی و مشکلات پرورشی متعاقب آن را همراه داشت. در این رابطه نیز تعدادی از ساکنان آپارتمانهای متعارف مشاهده اختلالات رفتاری در کودکان و نوجوانان آنها به منزل را گزارش کردند علاوه بر آن وجود مسائلی از قبیل ایجاد آلودگی صوتی برای همسایگان و عابران ناامن بودن فضای مزبور نیز مشکل زا بود.

در بین ساکنان واحدهای ویلایی مورد مطالعه ۷۲٪ از پرسش‌شوندگان، از وجود فضای مناسب برای پرورش کودکان و نوجوانان خود اظهار رضایت کامل کردند ۱۱٪ میزان مطلوب بودن را متوسط و ۱۷٪ نامناسب اعلان کردند ساکنان واحدهای ویلایی

از سطح مطلوبی برخوردار باشد؛

- ۴- متناسب با تراکم در نظر گرفته شده در بنای بلند، فضاهای نیمه خصوصی - نیمه عمومی از ابعاد مناسب و اندازه‌های مطلوب برخوردار شود و از ایجاد فضای دنج و بسته به شدت خودداری گردد؛
- ۵- با استفاده از فضاهای باز احساس ازدحام در بین ساکنان بنای بلند را تعدیل نماییم؛
- ۶- از به وجود آوردن محیطهای شلوغ، خصوصاً در فضای خصوصی خودداری شود؛ همچنین نسبت به کنترل میزان محرک‌های ناخواسته مانند سر و صدا و ... اقدام گردد.
- ۷- در نظر گرفتن فضاهای بازی متنوع برای کودکان و نوجوانان

در محوطه بناهای بلند کمک زیادی به بهبود فضای زیستی این قشر می‌کند؛

- ۸- فضاهای بازی کودکان و نوجوانان باید دارای دسترسی آسان به واحدهای مسکونی بوده و از امنیت کافی برخوردار باشند؛
- ۹- با ایجاد فضاهای سبز مناسب در جوار محل بازی کودکان و نوجوانان علاوه بر هموار شدن امکان استفاده والدین از فضای سبز، تسهیل در امر کنترل و نظارت بر کودکان و نوجوانان نیز فراهم خواهد شد؛
- ۱۰- در فضاهای داخلی بنای بلند، فضای بازی کودکان و نوجوانان با کنترل انتقال سر و صدای ناشی از بازی آنها در نظر گرفته شود.

۶- منابع

- [۱] مرتضوی، ش. روانشناسی محیط: ج. ۱؛ تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۶۷.
- [۲] طالبی، ژ. راهنمای طراحی معماری ساختمانهای بلند مسکونی؛ مشاور ایرج کلانتری، وزارت مسکن و شهرسازی؛ مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن؛ نشریه شماره ۲۳۶، ۱۳۷۵.
- [۳] هدایت نژاد، م. «بهداشت روانی، فرهنگی آپارتمان نشینی»؛ دومین سمینار سیاستهای توسعه مسکن در ایران؛ سازمان ملی زمین و مسکن تهران: ۱۰-۱۲، دانشگاه تهران، مهرماه ۱۳۷۴.
- [۴] صدوقیانزاده، م. بلند مرتبه سازی و فضای شهر، وزارت کشور؛ ج. ۱. تهران: معاونت هماهنگی امور عمرانی؛ مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری: ۱۳۷۵.
- [۵] ورتون. آ. محیط و رفتار اجتماعی از کتاب روانشناسی اجتماعی، ج. ۱، ترجمه: محمدحسین فرجاد و عباس محمدی اصل؛ انتشارات اسفند؛ ۱۳۷۲.
- [6] Donald J. Conway Human Response to Tall Building, Community Development Series Vol. 3, Dowden, Hatchinson 8 Ross; Inc, Str, 1977.
- [7] Hall, Peter: Cities of tomorrow, an intellectual history of urban planning and design in the Twentieth Century. Basil Blackwell Inc. New York, First Published, 1988.

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی